

The Functions of the Dream Motif in Saltıknâme ¹

Gülçin BALAT ²

Abstract

Historical events become one of the elements that enable the oral cultural tradition of nations to be built through folklore products created by the people and transmitted from generation to generation. Oral history narratives turn into oral cultural products in which these events form the content and create a deep memory of both the history and national origins of nations. Saltıknâme, one of the epics compiled from oral tradition inspired by historical events, tells about the struggles of Sarı Saltık, both in his historical and epic character, to spread religion, especially in the Balkan geography. In Saltıknâme, a historical epic, the "dream" motif was actively used to establish the connection between events. In this study, the dreams in Saltıknâme were classified based on their contexts and functions and evaluated within the context of the text. The functions of dreams in Saltıknâme are basically to inform about the future, such as conquest, dangers from enemies; Although they are divided into dreams that contain orders and wishes, they consist of dreams that guide the hero. The dreams that constitute the content of the work in question initiate an event and then lead to the conclusion by ensuring the development/progress of the stories. The dreams in the epic are enriched with Islamic elements, personalities and mythological elements.

Keywords

Saltıknâme
Sarı Saltık
Epic
Dream
Motif

Article Info

Received 23.10.2023
Reviewed 16.12.2023
Published 30.12.2023
Doi Number 10.29228/ijlet.73830

Reference

Balat, G. (2023). The functions of the dream motif in Saltıknâme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(4), 79-89.

¹This study is an expanded version of the oral presentation presented at the Motif International Congress of Young Folklorists and the Turkic World held in Eskişehir on May 15-16, 2019 and converted into an article.

² Dr., Hacettepe Üniversitesi, gulcin.balat@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3967-2977.

International Journal of Languages' Education and Teaching

E-ISSN: 2148-2705

Cilt 11, Sayı 4, Aralık 2023

Orijinal Araştırma Makalesi

Saltıknâme'de Rüya Motifinin İşlevleri ³

Özet

Tarihî hadiseler, halk tarafından yaratılan ve nesilden nesile aktarılan folklor ürünleri aracılığıyla milletlerin sözlü kültürel geleneğinin inşa edilmesini sağlayan unsurlardan biri hâline gelmektedir. Sözlü tarih anlatıları bu hadiselerin muhtevasını oluşturduğu sözlü kültür ürünlerine dönüşmekte ve milletlerin hem tarihlerine hem de millî kökenlerine dair derin bir hafıza oluşturmaktadır. Bu hafızanın inşa ettiği sözlü gelenek ürünü destanlar muhtevasında barındırdığı birçok motif ile Türk kültürüne dair kodları somut olarak yansıtmaktadır. Tarihî hadiselerden mülhem sözlü geleneğin derlenen destanlardan biri olan Saltıknâme, Sarı Saltık'ın hem tarihî hem de menkıbevî şahsında özellikle Balkan coğrafyasında dini yayma amaçlı gerçekleştirdiği mücadeleleri anlatmaktadır. Tarihî bir destan olan Saltıknâme'de hadiseler arasındaki bağlantının kurulması amacıyla "rüya" motifi aktif bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada, Saltıknâme'de yer alan rüyalar, bağlamlarından ve işlevlerinden hareketle tasnif edilerek metin bütünlüğü içinde değerlendirilmiştir. Saltıknâme'deki rüyaların işlevleri temelde gelecekte haber verme mahiyetinde olup fetih hadisesi, düşmanlardan gelecek tehlikeler; içeriğinde emir ve istek olan rüyalar olarak ayrılmakla beraber kahramana rehberlik eden rüyalarından oluşmaktadır. Söz konusu eserin muhtevasını inşa eden rüyalar bir olayı başlatmakta ve sonrasında hikâyelerin gelişmesini/ilerlemesini sağlayarak sonuca götürmektedir. Destanda yer alan rüyalar İslami unsurlar, şahsiyetler ve mitolojik unsurlar ile zenginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Saltıknâme
Sarı Saltık
Destan
Rüya
Motif

Article Info

<i>Gönderim Tarihi</i>	23.10.2023
<i>Kabul Tarihi</i>	16.12.2023
<i>Yayın Tarihi</i>	30.12.2023
<i>Doi Numarası</i>	10.29228/ijlet.73830

Kaynakça

Balat, G. (2023). Saltıknâme'de rüya motifinin işlevleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 11(4), 79-89.

³ Bu çalışma, 15-16 Mayıs 2019 tarihlerinde Eskişehir'de düzenlenen Motif Uluslararası Genç Halk Bilimciler ve Türk Dünyası Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş hâlidir.

Giriş

Destan (epos) bir boy, ulus veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsulle, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “kahraman bilge” şahsiyetlerin menkabevi ve hakikî hayatları etrafında teşekkül etmiş, uzun ve didaktik hikâyelerdir (Elçin, 2016: 72). Epik destanlar, yeryüzünün ve kâinatın oluşumuna, kaostan kozmosa dönüşüm sürecine dair geleneksel dünya görüşlerinin ilk verileri olarak tanımlanabilecek olan mitlerden sonra ve çoğunlukla onların gölgesini ve çizgilerini bir çerçeve olarak taşıyan gerek kahramanlarının ve gerekse olayların akışıyla birlikte tarihe ait zamanlarda olmuş olayların hikâyesi inancıyla sözlü kültür ortamında ve yüz yüze bir iletişim bağlamında teatral çizgilere sahip bir biçimde anlatılıp nakledilen, en geniş anlamıyla kahramanlık ana temalı öykülerdir (Çobanoğlu, 2015: 16). Destan, Türk dünyasının en yaygın edebî türlerinden biri olup güncel ve tarihsel bağlamında “destan” sözcüğünün yanında “alıptığ nımax”, “comok”, “jomok”, “cır”, “jır”, “batırlar cır”, “maadırlıg tool”, “kahramandık epos”, “kay çörçök”, “kaylap”, “aydar çörçök”, “olongho”, “ölön”, “alıptıh nımah”, “boy”, “epos”, “epostık jırlar”, “köne epos”, “irtegi/batırlık ertegi” gibi sözcükler de kullanılmaktadır (Çobanoğlu, 2015: 14). Türk epik destan geleneği, muhtevası bakımından bazı sınıflara ayrılmaktadır. Tarihî destanlar (Çobanoğlu, 2015: 54) İslâm adına savaşan kahramanların mücadelelerini/gazalarını menkıbevi mahiyette kendine konu edinmektedir. Gaza menkıbeleri yüzyıllar boyu ağızdan ağıza geçerek sözlü folklor malzemesi olmuşlar, on beşinci yüzyıldan itibaren yazılı metin hâline gelmiş halk edebiyatımıza mal edilerek halk arasında büyük bir ilgiyle kabul edilen ve okunan metinler olmuşlardır (Cunbur, 1987: 780).

Menkabe, ermişlerin başlarından geçen olağanüstü nitelikteki bir olayın hikâyesidir. Menkabenin çoğulu menakıbdır. Menkabeler bir kerametın hikâyesidir. Menkabe, dinî-tasavvufî halk edebiyatında bir velînin hayatının çevresinde oluşmuş menkabe veya kerametleri anlatan eserlerdir. Menakıbnâmeler iki çeşittir: 1. Din uğruna savaşanların hayatlarını, maceralarını ve olağanüstü kuvvetleri konu eden destanî menakıbnâmeler, 2. Zühd ve takvasıyla ünlenen velîlerden söz eden menakıbnâmeler (Artun, 2014: 354-355). İslâm edebiyatlarında, kâfirlere ait olan toprakların Müslüman mücahitler tarafından fethedilmesini veya fetih hareketleri sırasında göstermiş oldukları kahramanlıkların halk hafızasında derin yansımaları olmuş kahramanların adları ve menkıbeleri etrafında meydana gelen Battalnâme ve Danişmendnâme gibi halk hikâyeleri yer almaktadır. Anadolu'nun alp gazilerine ait bu destanî (epik) halk hikâyelerinin üçüncü örneği Saltıknâme'dir (Köprülü, 1943: 425-30). Anlatıdaki menkıbeler kabaca iki kategoriye ayrılabilir: Tarihsel bir özü olanlar bu tür hikâyelerin Sarı Saltık'ın gerçek hayatıyla ilgili olduğunu savunuyor ve tamamen efsanevi olanlar. Bununla birlikte, tarihsel ve efsanevi unsurlar iç içe geçmiştir ve bazen birbirlerinden ayrılamazlar. Tarih grubu, Bâbaî İsyanı, Moğollar ve Abbasi Halifeliği arasındaki çatışmalar, Türklerin Rumeli'ye geçişi ve Anadolu'daki fetihler, Bizans tekfurlarıyla savaşlar ve Selçuklular döneminde meydana gelen çeşitli olaylar gibi bazı gerçeklerden bahseder (Sungur, 2020: 8). Saltıknâme'de yer alan menkıbelerin iki ayrı grupta toplanabilecek mekânlarda geçtiği görülür. Birinci gruptaki bilinen gerçek mekânlar: Anadolu, Rumeli ve Balkanlar, Kırım, Azerbaycan, Semerkant, Deşt-i Kıpçak, Kefe, Tataristan, Uygur Diyarı, Arabistan, Mısır, Nogay İli, Hindistan, Cezayir ve Habeşistan'dır. İkinci gruptaki mekânlar ise Kafdağı, Cabelsa, Şahunaran Ülkesi, Küh-, Şua, Kühistan, Cebelülkamer, Cinnistan gibi masal ülkeleridir (Akalin, 1994: 361).

Saltıknâme, XV. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış, Türklerin Sarı Saltık isimli bir kişi liderliğinde yaptığı fetihlerin muhtevasını oluşturduğu bir destandır. Eser Sarı Saltık'ın tarihî ve menkıbevî kişiliği hakkındadır ve bu yüzden Saltıknâme adıyla ayrı bir tür olarak yer almaktadır. Üç ciltten oluşan Saltıknâme'nin çeşitli nüshaları mevcuttur: Topkapı Sarayı Hazinesi Kütüphanesi Nüshası, Bor-Halil Bey Kütüphanesi Nüshası, Ankara Millî Kütüphane Nüshası (Yüce, 1987: 5-9). Sarı Saltık, XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde popüler İslâm'ın Balkanlara girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskânına adı karışan, gerçek hayatı menkabelerle, efsanelerle iç içe geçmiş bir şahsiyettir (Ocak, 2011: 6). Rumeli coğrafyasının ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde rol alan öncü kişilerden biri olan Sarı Saltık halk kültüründe gazi, bilgin, mutasavvıf ve mücahit bir kahramandır (Çobanoğlu, 2015: 324). Saltıknâme, Ebül'l –Hayr-ı Rumî tarafından Cem Sultan'ın emri üzerine derleme yoluyla oluşturulmuştur. Ebül'l – Hayr-ı Rumî'nin kendi ifadeleriyle eserin yazılış öyküsü şöyledir:

“Sultan Cem yürüdü, Tuna Baba'ya indi, Baba'yı ziyaret etti. Baba'nın özelliklerini müritlerinden dinledi. Ben fakire işaret oldu, Ebül'l- Hayr-ı Rumî adıyla biliniyordum. Bana buyurdu. Bu azizin her nerede hikâyesi anlatılıyorsa bulmamı, dervişlerden sormamı, bu azizin kıssalarını toplamamı istedi. Cem Sultan'ın emriyle memleketleri gezdim. Her nereye gitsem bunun menkıbelerini dinledim, yazdım, birbirine bağladım, kitap hâline getirdim. Bu kitabı, yedi yılda tamam ettim” (Demir, 2013: 661).

Sarı Saltık Gazi, Anadolu'da meydana gelmiş olan Türk destanı Saltıknâme'nin ana kahramanıdır. Sarı Saltık'ın adından mülhem teşekkül eden Saltıknâme; tarihi, ortaya çıkış yeri, kahramanları bakımından Batı Türklüğünün tarihî zamanlarında oluşmuş mensur destanlardan biridir. Saltıknâme'de Sarı Saltık'ın yaşadığı dönem ve bölgelerin özellikleri, başta Bizans olmak üzere diğer unsurlarla yaptığı mücadeleler eski Türk efsane ve masallarından unsurların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş hikâyeler yer almaktadır (Bekki, 2014: 314). Saltıknâme'ye göre Sarı Saltık'ın aile şeceresi hakkındaki bilgiler şöyledir: Sarı Saltık'ın asıl adı Şerif Hızır'dır. Ailesinin kökeni Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Bu özelliği dolayısıyla eserde kullanılan “Şerif, Şerif Hızır, Server, Saltık” gibi adlarının yanında zaman zaman “Seyyid” adı da şahsiyetini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Akalm, 2014: 355-356).

Türk destanlarının ortaya çıkışında Türk kültüründe önemli yeri bulunan bazı motifler yer almaktadır. Motif; masal, halk hikâyesi, efsane gibi sözlü anlatımlar motifler üzerine kurulurlar. Araştırmacılar, sözlü anlatımların temel taşını oluşturan ve onların kalıcı olmalarını sağlayan motif kavramı üzerine çeşitli tanımlar geliştirmişlerdir. Stith Thompson motifi, “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsuru” olarak tanımlar. Motifin oluşması için üç ayrı bölümün gerekli olduğunu söyleyen Thompson bu bölümleri şöyle sıralar:

1. Kişiler (Tanrılar, tabiatüstü, hayvanlar, büyücüler, devler, periler)
2. Hadiseler
3. Hadiselerdeki arka plan (sihirli eşyalar, ilginç âdetler, tuhaf inanmalar) (Artun, 2014: 369).

İnsanlık tarihi boyunca tüm dünyada pek çok bilinmeyen anahtar, insanın ve geleceğinin habercisi olarak zaman zaman korkulan, zaman zaman hayranlık duyulan rüyalar edebî eserlerin pek çoğuna konu olmuş, bu esere farklı akisler meydana getirmiştir (Günay, 2018: 88). Rüya Türkçe Sözlük'te şöyle açıklanmaktadır, “1. Düş. 2. Gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal. 3. Gerçekleşmesi beklenen, istenen şey, umut” (2011: 1990). Türk edebiyatında rüyaya ayrıca önem verilmiş ve hem İslâmiyet'ten sonra hem de İslâmiyet öncesi dönemde metinlerinde yer almıştır. Rüya motifi efsane,

menkıbe, destan, halk hikâyesi ve Âşıklık geleneğinde oldukça önemli bir konumdadır (Kuzubaş, 2007: 306). Rüyalar kimi zaman hadiselerin başlangıcında kimi zaman da hadiselerin akışı içinde gerçekleşir ve akışa, sonuca etki etmektedir (Kuzubaş, 2007: 315).

Rüya motifi, Türk destanlarının yapısını oluşturan temel motiflerden biridir. Rüyalar, destanların içeriğindeki olayların ortaya çıkmasından gelişip tamamlanmasına kadarki süreçte mühim bir rol oynamaktadır. Destanların birbirinden farklı bölümleri ve olay örgüsü içinde yer alan rüyaların bölümlere göre farklı örüntüleri bulunmaktadır. Bu rüya örüntüleri destanın yapısına uygun ve sembolik olarak ortaya çıkararak destanın sanat değerini artırmaktadır (Bars, 2015: 78). Günay, rüya motifinin Türk halk edebiyatındaki işlevlerini şöyle açıklamıştır:

1. Rüya, hikâyeyi birbirine bağlayan çapraz ve tekrar edilen bir motif işlevindedir.
2. Rüya motifi eserin sıkıntılı ve tekdüze bir havasını yaratıcı ve hareketli bir hâle dönüştürür.
3. Rüya, metin kurgusu içinde itici güç durumundadır. Hikâye içindeki hadiseler ve hareketler direkt olarak rüyadan doğarlar.
4. Rüyalarda kehanet bildirilir veya bir teamül/kural koyar. Bu tarz kutsal bir nitelik taşıyan rüyalarda açıkça ve direkt bir öğüt veya emir verilmektedir.
5. Rüyaların bir diğer işlevi eğitici ve ders verici olmalarıdır. Bazı hikâye ve masallarda rüyalar kıssadan hisse çıkarmaya katkı sağladığı gibi ahlakî ve geleneksel değerlere de işaret eder. Bu rüyalar eğitici ve öğüt vericidir olup özellikle masal ve menkıbelerde örnekleri bulunur.
6. Rüyalar alegorik/ simge mesajlı olma niteliği taşımaktadır. Bu tür rüyalarda yorum ve açıklamayla anlaşılabilen şifreli bir dil kullanılmaktadır.
7. Halk edebiyatında görülen rüyalarındaki bir diğer nitelik rüyanın kompleks tabiatlı rüya niteliğine sahip olmasıdır. Bu rüyalarda olağanüstü anlayış ve tabiatüstü güç gerektiren olaylara işaret edilir (2018: 129-130).

Saltıknâme, Türk-İslâm kültürüne dair birçok motif ve unsuru içermektedir. Bu motiflerden biri olan rüya ve işlevleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Saltıknâme’de yer alan rüyalar hakkında çeşitli çalışmalarda genel ifadelerle örneklemeler yapılmış fakat müstakil olarak Battalnâme’deki Danişmendnâme’deki gibi rüyaların işlevini konu alan bir çalışma yapılmamıştır. Saltıknâme’de de destanların önemli unsurlarından olan rüyanın kullanım sıklığı oldukça yüksektir. Pozitif bilimlerin yaygınlık kazanarak bilimsel bilgi alanında iktidarını ilan etmesinden önce bütün toplumlar için rüyalar güvenilir bilgi kaynaklarıydı (Temizkan; Aktaş, 2012: 14). Herkes rüyayı annesinden ve atasından duyduğu gibi yorumlamış ve bu kalıplar, dünden bugüne bazı değişme ve gelişmelerle gelmişlerdir. Tabii olarak bu yorumlarda Türklere, diğer dinler ile İslâmiyet’ten den bazı tesirler gelmiştir (Ögel, 2014: 25). Rüya tâbiri İslâmî geleneğe göre nuranî ilimler arasında sayılmakta ve bilinen en eski rüya tâbircisi Hz. Yakub olarak kabul edilmektedir. Ondan sonra Hz. Yusuf gelmekte ve rüya tâbirciliği hususunda pîr olarak kabul edilmiştir (Yüksel, 1996: 91).

İslâmiyet Kur’an ve Hz. Muhammed vesilesiyle rüyaya önem verir, bu önemi din içerikli Türk destanlarında görmek mümkündür. Bu destanlardaki rüyalarda Hz. Muhammed, Hz. Hasan ve Hüseyin, Dört Halife, Hızır, kırklar ve pirlar gibi din uluları kahramana yardımcı olur ve rüyaların inandırıcılığının arttırılmasını sağlar. Bu bakımdan rüyalar hem açık bir ileti olarak algılanır hem de din ulularının rüyalara verdiği önem aracılığıyla rüyayı gerçek hayattaki iletiler gibi güvenli ve sahih kılar (Çelepi, 2012: 184). Muhyiddin-i Arabî’ye göre rüya üç türdür: Tebşîr (müjdelemek), tahzîr (uyarmak) ve ilhamdır. Allah tarafından rüya için “rüya meleği” adı verilen bir melek yaratılmıştır. Bu melek

insanlara dünya ve ahiret hayatıyla ilgili işlerinde hayır veya şerri Rabbinin izniyle gösterir. Bu durum rüya müjdelenmesidir. Tahzîr rüya ise her daim günah işleyen ve ibadetten uzak yaşayanlar kişilerin kendilerine gelecek olan ağır ve zor olayları Allah'ın izni ile rüyalarında görmeleridir (Yüksel, 1996: 137). Türk destanlarında yer alan rüyaların pek çok işlevi bulunmaktadır. Türk destanlarındaki rüyalar Türk milletinin rüyaya bakış açısını, rüyaya yüklediği anlamı ve rüyadan beklentilerini muhtevasında bir işlev olarak barındırır. Bu işlevler destanlardaki olay örgülerinde çoğunlukla olarak kullanılır ve temellendirilir. Bu bakımdan destanlarda veya genel anlamda halk edebiyatı eserlerinde yer alan rüyaların metinden çıkarılması olay örgüsünde kesintilere yol açar (Çelepi, 2012: 187). Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltık Gazi destanlarında kahramanlık ve yiğitlikle beraber dine de önem verilir. İslâmî Destanlar kategorisine alınan bu eserlerde eski destanlardaki "Alp Tipi", "Gazi Tipi"ne dönüşerek yeni bir destan tipi meydana gelmiştir. Bu tip Saltıknâme'de "Alperen" şeklinde ortaya çıkar (Yüce, 1987: 2). Destanlarda geçen "Alperen" tipi, Türk epik destan geleneğindeki en önemli süreklilik unsurlarından en başatıdır (Çobanoğlu, 2015: 101).

Saltıknâme'de Rüya Motifinin İşlevine Dair Bulgular

Epik destanların en önemli işlevleri ve özellikleri "yerli düşünce" (native thought) veya felsefenin doğuşunu hazırlayan ve onu zaman içinde işleyip geliştirerek sonraki kuşaklara taşıyan en önemli eğitim ve öğretim aracı olmalarıdır (Çobanoğlu, 2015: 17). Tarihî epik destan olan Saltıknâme, Osmanlı Devleti döneminde Rumeli gazileri arasında yayılan ve yaşayan tarihî bir muhtevaya sahip yeni bölümler eklenerek zenginleştirilerek inkişaf eyleyen bir menakabeler mecmuasıdır (Köprülü, 1943: 437). Türk bir kahraman olan Sarı Saltık'ın etkisi Türk milleti üzerinde ve bilhassa dervişler ve gaziler arasında yayılarak fetih hareketleri sırasında manevî bir güç verici unsur olarak yer almıştır (Akalin, 2014: 353). Saltıknâme'de Türk halk edebiyatındaki rüya motifinin işlevleri geleceğe dair haber veren rüyaların temelinde birçok işlevi mevcuttur.

Geleceğe Dair Haber Veren Rüyalar

Saltıknâme'de yer alan rüyaların temel işlevi gelecekte haber vermektir. Bu rüyalar genellikle Sarı Saltık tarafından görülmekle birlikte destanda yer alan diğer kişiler tarafından da görülmektedir. Destandaki olayların akışını değiştiren ve bir sonraki halkaya geçmeyi sağlayan bu rüyalarda çeşitli kehanetler yer almaktadır. Gelecekte haber verilen rüyalar genel anlamda diğer rüya motiflerini de kapsayan genel bir başlıktır. Kahramanın bildirilmesi, tehlikelerin bildirilmesi, fetihlerin bildirildiği rüyalar gibi başlıkların da bu başlık altında yer alması mümkündür ancak diğer başlıkla rüya motifi farklı bir işlevi ile yer almaktadır. Saltıknâme'de gelecekte verilen ilk haber Hz. Muhammet'in Seyyid Battal Gazi'nin rüyasına girmesiyle başlar. Bu rüyada, Hızır isimli bir kişinin geleceğini onun lakabının Sarı Saltık olacağını ve onun Anadolu'ya gelip nice kiliseleri harap edeceği ve Anadolu'nun İslâm ile dolacağı haber verilir.

Sarı Saltık'ın çok kişiyi Müslüman edeceği ve Seyyid Battal Gazi'nin şehit olacağı bildirilir. Bu rüya sonrasında Seyyid Battal Gazi, Mesih Kalesi'nin üzerinde şehit olur (Demir ve Erdem, 2013, s. 21). Sarı Saltık'ın Seyyid Battal Gazi'den sonra gelecek olduğunun bildirilmesi İslâmlaştırma politikasının devam edeceğini göstermekte ve bunun yanında üçüncü halkayı oluşturan Saltıknâme'nin diğer destanlarla ilişkisi açıklanmaktadır. Saltıknâme'de gelecekte haber verilen başka kişiler de vardır. Bunlar çeşitli beylerdir. Mirza Hasan'a Hızır kılığına girmiş İblis tarafından Hüseyin soyundan bir seyidin geldiği ve ona hürmet etmesi gerektiği bildirilir. Bu rüya üzerine Mirza Hasan, rüyasını etrafındaki beylere anlatır ve Hızır'a itaat eder (Demir ve Erdem, 2013, s. 138). Sarı Saltık, Kuhistan

diyarının fethini arzu etmektedir ve bunun için Allah'a dua eder, o gece bir rüya görür. Rüyasında Ali Osman neslinden Mehmet adlı bir gazi padişahın olacağını ve burayı vilayet yapacağı ve bu vilayete kıyamet gününe kadar küffar ayağı değmeyeceği haber verilir (Demir ve Erdem, 2013, s. 418). Bu rüyada adı geçen kişinin Fatih Sultan Mehmet olduğu düşünülebilir. Saltıknâme'de yer alan rüya motifi daha çok olay akışına dahil olacak kahramanlar hakkındadır. Şerif'in öleceği de rüyasında kendine bildirilir. Şerif rüyasında kâinatın sultanı Muhammed Mustafa'yı görür. Şerif'e Rum'a gitmesini ve Bacu Han'ın üzerine yürümesi çünkü bu savaş sonunda Hak'tan saadet ve şehadet nasip olacağı ve peygamberin yanına gideceği yani şehit olacağı bildirilir (Demir ve Erdem, 2013, s. 596).

Fetihlerin Bildirildiği Rüyalar

Saltıknâme'de fetihle ilgili rüyalar Türklerin İslâm coğrafyasına katılmasını istediği yerler hakkındadır. Bu rüyalarda fethi istenen bölge direkt olarak kahramanın rüyasında gösterilir. Server bir gün Umman bölgesinin fethini düşünüp üzülürken uyuyakalır, rüyasında yaşlı biri ona gelip üzülmemesini denizde ve karada onun ayağının basmadığı yer kalmayacağını çünkü onun yaptığı fetihlerde Allah'ın hikmeti olduğunu ve onu seyyah kıldığını ve oradaki dört adayı Müslüman yapmak için getirdiğini söyler. Server'in rüyasında fethedilmesi gerektiği bildirilen adalarda garip garip nesnelere tapan kişiler yaşamaktadır. Sutadak adlı adanın halkı sihirbazdır, aslana taparlar. İcam adlı adada yaşayan halk cinlere tapar, diğer adadakiler kızıoğlana tapar, onlara Gabran derler. Birine de Mirab derler, erkek kızıoğlan kıza taparlar. Bu rüya üzerine Sarı Saltık cesaretlenir ve o dört adaya gider. Halka yaratıcının Allah olduğunu anlatır ve o adalardaki halk Müslüman olur (Demir ve Erdem, 2013, s. 471).

Kahramana Tehlikelerin Bildirildiği Rüyalar

Saltıknâme'de tehlikelerin bildirildiği rüyalar genel olarak destanın kahramanı Sarı Saltık tarafından görülmektedir. Bu rüyalarda kahramana açıkça bir uyarı vardır. Bu rüyalarında bazılarında kahramana alması gereken önlem de söylenirken bazı rüyalarda sadece tehlikeli durum haber verilir. Saltık, bir gece rüyasında Ali bin Ebi Talib'i görür. Ali bin Talip, Fedai adlı küffarın Müslüman gibi giyinip onu öldürmek için sinsice hareket ettiğini ve bu tehlikeden kurtulmak için Hızır Peygamber duasını okumasını söyler ve ona kendi zırhını giymesini söyler. Server uyanınca rüyasını çevresindeki gazilere anlatır. Yolda giderken hain Fedai, Server'in üzerine atlar ve onu hançerlemeye çalışır. Ancak Server rüyasında ona söylendiği üzere zırhı giymiş ve önlemini almıştır. Bu tehlikeden kurtulur (Demir ve Erdem, 2013, s. 560). Seyyid'e bir gün rüyasında Hazreti Hızır tarafından Bernik'teki Müslümanların tehlikede olduğu haber verilir oraya yetiş denir. Bunun üzerine gaziler ve Seyyid, buraya gidip kâfirleri kırıp Müslümanları kurtarır (Demir ve Erdem, 2013, s. 604-605). Saltıknâme'de haber verilen tehlikeler önemli dinî kişiler tarafından verilir.

Sonucunda Din Değiştirilen Rüyalar

Saltıknâme'de yer alan rüya motifinin en önemli işlevlerinden biri de görülen rüya sonrası din değiştirilmesidir. Bu rüyalar gayrimüslim kişiler tarafından görülmekte ve sonrasında bu kişilerin Müslüman olması ile sonuçlanmaktadır. Bu motif İslâmiyet'ten sonraki destanlarda sıklıkla görülür. Rüyalarda genellikle ulu kişilerden Hz. Muhammed görülür ve onun çağrısına uyularak Müslüman olunur. Battâlnâme, Danişmendnâme ve Saltıknâme gibi dinî muhtevalı destanlarda da genellikle Hristiyanlığa karşı verilen mücadele anlatılır. Bu mücadelenin sonunda destandaki kişiler gördükleri rüyalar sonrasında din değiştirirler. Dinî muhtevalı destanlarda rüya sonrası din değiştirme motifinin

mahiyeti Hristiyanlıktan Müslümanlığa doğrudur. Bu hadise destanın temel amacı ve vurgulamak istediği unsurdur (Çelepi, 2010: 272). Saltıknâme'deki din değiştirme ile ilgili rüyalar da bu mahiyettedir. Bir Frenk beyi olan Aliyon-ı Rumî, Sarı Saltık'a rüyasında içki içtiğini ve ağzından bir yılan ve kara bir kuş çıktığını onun yerine beyaz bir kuş çıktığını söyler. Bunun üzerine Sarı Saltık, Aliyon'un Müslüman olduğunu müjdelar. Ancak Aliyon bu yoruma kızar ve onu öldürmek ister. Ancak Şerif onu öldürmek için hamle yapınca korkar ve iman eder. Şerif ona İlyas-ı Rumî adını verir ve bu kişi Şerif'in en yakın dostlarından olur. Aliyon da Şerif'e ad verir ve ona Fars dilinde "güçlü, kutlu" ad anlamına gelen "Saltık" adını verir (Demir ve Erdem, 2013, s. 34-35). Bu rüyada geçen yılan unsuru Türklerde kullanılan genel motiflerden biridir.

Yılanla ilgili düşlerin bütünü Türklerde kötü yorumlanır (Ögel, 2014: 736). Bu rüyada yılan ve kara kuşun Hristiyanlığı simgelediği düşünülebilir. Destadaki diğer bir din değiştirme hadisesi ise Şerif'in Rum ilinde rastladığı bir kilisede yaşayan 40 rahibin Müslüman olmasıdır. Şerif, bu kilisede mum yakar ve bu mumun Muhammed mumu olduğunu kıyamete kadar yanması gerektiğini söyler. O mumun fitile ihtiyacı olmasın, o diyarı Sünnî ve adil padişahlar yönetsin, bu onların devletlerinin mumu olsun, der. Bu yandıkça onlar mutlu olsun, der. Rahipler eğer o mumu yakarsa Şerif'e Müslüman olacaklarını söylerler ve Şerif mumu yakar. Rahipler rüyalarında Peygamber'i gördüklerini ve Şerif'in geleceğini haber verdiklerini, iman getirmelerini ve orasının ocak olacağını söyler. Bu rüyayı Şerif'e anlatan rahiplerden İstefan ve maiyetindekiler Müslüman olur, o mum hep yanar. Şerif, İstefan'a İsmail adını verir (Demir ve Erdem, 2013, s. 279). Müslüman olan kişiye ad verme motifi diğer dinî içerikli destanlarda da görülür. Battalnâme ve Saltıknâme'deki Müslüman olan kişilerin adları Müslüman olduktan sonra genelde değişir (Çelepi, 2010: 273).

Rehberlik Eden Rüyalar

Türk destanlarında bulunan rüya motifinin diğer bir işlevi de rüyaların destan kahramanına ve bazı diğer kişilere rehberlik etmesidir. Kahraman, bir tehlike içinde veya düşmana karşı zor durumdaysa rüya aracılığıyla kendisinin düşmandan veya tehlikeli durumdan kurtarılmasına yardımcı olarak özellikle tılsımlı hadiseleri çözebilecek, olağanüstülük elde edebileceği rüyalar aracılığıyla manevi olarak rehberlik edinir. Saltıknâme'de tespit edilen rehberlik etme işleviyle ilgili rüyalar kahramana yol gösterme, fetihler için cesaretlendirme ve karşılaşılan zorluklara çözüm üretme hakkındadır. Şerif'in Kâbe'ye ziyareti esnasında bir Rafızî lain Şerif'in o olduğuna inanmaz ve ona Şerif olduğunu ispat etmesini ister. Bunun üzerine Şerif sinirlenerek o kişiyi hapseder. Şerif, o gece rüyasında Seyyid-i Kâinat ve Mefhâr-ı Mevcudat'ı görür. Onlar Şerif'i kabirlerine çağırır ve Rafızîlerin hakkından gelmesini için cevap vereceklerini söylerler. Bu rüya üzerine Şerif, gazaya çıkar ve o Rafızî kavmi Müslüman eder (Demir ve Erdem, 2013, s. 58). Bir gün Saltık, umutsuz bir şekilde ağlar ve kendinden geçer, hıçkırır hıçkırır ağlar. Bu hâlde iken düşünde Hazret-i Hızır'ı görür.

Hızır ona niçin gaflet içinde bulunursun, hatırına gurur ve kötü şeyler getirirsin, insan zayıf bir yaratıktır, onda ne kuvvet ve kudret varsa olacak, hiçbir zaman alçak gönüllüğü ve haczi gönlünden çıkarma, der. Ya Seyyid, Şimdi gönlünü temizledin, Tanrı sana ve bu kavme kurtulmayı nasip etti, der. Şimdi kalk, geminin içindeki atların birini kurban et, geminin organına bağla, onu denize sal, çok garip şeyler göreceksiniz, der (Demir, s. 486). Bunun üzerine Şerif ve taifesi rüyada söylenenleri yerine getirir ve kurtulurlar. Bu rüyada dikkati çeken unsur Hazret-i Hızır'dır. Türklerde Hızır inancı oldukça yaygındır. Hızır, yardım ettiği kişiyi kollar ve ona kılavuzluk eder. Ögel, Hızır'ın kollaması ve kılavuzluk etmesiyle ilgili şöyle bir örnek verir: "Kıdır koldogon (Hızır'ın yardım ettiği, kolladığı kimse). Bir hayvancı Kırgız atasözünde de şöyle deniliyor: "Evliya(oluya), yakınını(cakın)

kollar".Koldaş, yardım eden ve kılavuz demektir" (2014: 121). Saltıknâme'deki yol gösteren rehberlik eden kişiler Hızır gibi Türk-İslâm kültüründe önemli din ulularıdır.

Bir Emir veya İstek İçeren Rüyalar

Saltıknâme'de emir ve istek içeren rüyalar genellikle kahraman tarafından görülür ancak destan boyunca kahraman öldükten sonra diğer kahramanlar tarafından rüyalar görülmeye devam eder. Burada rüya işlevi de kullanılmaya devam eder. Rüyada gelen emir, en çok Hz. Muhammed tarafındandır. Saltıknâme'de rüyada gelen emir ve istekler, fethedilmesi istenen bölgelerle ilgilidir. Fethedilecek bölgenin Hz. Muhammed tarafından rüyaya girerek istenmesi gaza ve cihat anlayışına meşruluk kazandırmak ve kutsiyeti arttırmak amacıdadır. Bir gün Şerif, rüyasında Hz. Muhammed'i görür ve Habeş diyarına geri gidip sefer düzenler (Demir ve Erdem, 2013, s. 217). Şerif'e rüyasında gelen bir diğer istek ise şöyledir. Şerif, Antalya şehrine doğru yol alırken rüyasında Ahi Frengi Sultan'ı görür. Bu kişi Şerif'ten onun mezarını temizlemesini ve sonra gitmesini ister. Şerif bu rüyayı iki kez görür ve sonra Ahi Frengi Sultan'ın isteğini yerine getirir. Şerif bir sonraki fetih yeri Basra'ya doğru revan olurken Hz. Ali'nin türbesini ziyaret eder, Meşhed'e gidip İmam Ali'yi ziyaret eder. Sonra Kerbela'ya gidip İmam Hüseyin'i ziyaret eder. Şerif bir gün türbede uyurken rüyasına İmam Ali gelir ve ona Kufe şehrindeki mescidin yanındaki Barül'l-cinn dedikleri kuyuda beni ziyaret et, der. Bunun üzerine Şerif, Kufe şehrine yola çıkar ve İmam Ali'yi bu kuyuda ziyaret eder.

Saltıknâme'de dikkati çeken önemli bir rüya Edirne şehri hakkındadır. Bu rüya eserde birkaç kez geçmektedir. Bir gün Murad Han Gazi, rüyasında Resul hazretlerini görür. Resul hazretleri ona "Kalkın, Edirne şehrine gidin, ocağınızdır, gazilerin yeridir. Orası Darü'n-nasr, beytü'l-feth ve arz-ı şerif'tir. Oradan her nereye zafer fetih niyetiyle giderseniz hazır olur. Kuvvetlenirsiniz; batıyı, doğuyu, kuzeyi ve güneyi; bu dört köşe ova ve denizi oradan fethedersiniz. Adalet ile galip olup o yerleri alacaksınız. Oradan yürüyüp kızıl elmayı da sizin nesliniz fethedecek, âlem size boyun eğecek" der. Bunun üzerine Murad Han Gazi, Edirne'yi fetheder (Demir ve Erdem, 2013, s. 511-512). Edirne'nin kutsiyetini peygamber Şerif'e de rüyasında bildirilir. Büyük bir imparatorluk kurulurken devletin kuruluş felsefesini böyle bir rüyaya dayandırma ve böylece manevî bir güç kazanma, Türk devletlerinde gelenek hâline gelmiştir (Ögel, 2014: 28).

Sonuç

Başta Balkan coğrafyası olmak üzere birçok bölgenin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılmasını anlatan Saltıknâme, İslâmiyet sonrasında aynı içerikle meydana getirilen Battalname ve Danişmendname'nin son halkasıdır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarları tarafından Dobruca'ya gönderilmekle başlayan gaza ve cihat hareketi eserde de yer aldığı gibi Türklerin cihân hâkimiyeti şiarı ile paraleldir. Sarı Saltık'ın gezdiği coğrafyalar Türklerin fethetmek istediği bölgelerdir. Sarı Saltık'ın tarihî kişiliğinin önüne geçen Saltıknâme onun daha çok menkıbevî yönüyle anılmasına sebep olmuştur. Saltıknâme destanî, dinî ve tarihî bilgilerden müteşekkil bir eserdir. Eserde yer alan rüyadaki millî semboller, mistik ve metafizik unsurlar aracılığıyla Türklerin topraklarını genişletme mefkuresini yansıtmaya mahiyette destan örüntüsünde mevcuttur. Saltıknâme, temelde gaza ve cihat anlayışına hizmet etse de Türk-İslâm kültürüne dair önemli motifler ve özelliklerle doludur. Bu motiflerden en sık kullanılanı olan rüya, Saltıknâme'de de diğer İslâmiyet sonrası destanlarda olduğu gibi birçok işleve sahiptir. En temel işlevi gelecekte haber verme olan bu rüyalar en fazla kahraman

tarafından görülmekle birlikte onun maiyetindeki gaziler ve gayrimüslimler tarafından da görülmüştür.

Bu rüyalar destanın akışı içinde zincir görevi yapmakta bir olaydan başka bir olaya geçişi sağlayan halkalardır. Bu halkaları destanın temel yapısı içinden çıkarmak mümkün değildir. Bu rüyalar destadaki olaylarını akışını değiştirmektedir. Destanda yer alan rüyalar İslâmî unsurlar, şahsiyetler ve mitolojik unsurlar ile zenginleştirilmiştir. Destanda en fazla adı geçen kişi Hz. Muhammed'dir, bunun yanında Hz. Ali, Hızır ve ulu kişiler yer alır. Bu ulu kişiler birçok konuda kahramanlara yardımcı olmakta, onların fethi karar vermesine, tehlikelerden kurtulmasına yardımcı olmakta ve kahramana rehberlik etmektedirler. Saltıknâme'de geçen rüyalar tek başına anlamlandırılmaz. Rüyaı gören kişi mutlaka rüyasını çevresinde bulunan bir kişiye anlatır ve yorumlatır. Saltıknâme, Türklerin Türk-İslâm ülküsünü açıkça yansıtan önemli bir eserdir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (1994). Ebülhayr Rûmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, ss.360-362). İstanbul: TDV Yayınları.
- Artun, E. (2014). Saltıknâme'ye Göre Sarı Saltuk. A. Günşen vd. (Haz.). *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri 06-20 Kasım 2013* içinde (s. 351-356). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik halkbilimi/ halk edebiyatı sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bars, M. E. (2015). Türk kültüründe rüya ve Battal Gazi Destanı'nda işlevleri. *International Journal of Language Academy*, 3 (1), 73-93.
- Bekki, S. (2014). Arkaik kahramanlık destanları ile Saltıknâme'nin benzerlikleri üzerine. A. Günşen vd. (Haz.). *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri 06-20 Kasım 2013* içinde (s. 313-324). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2015). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Cunbur, M. (1987). Anadolu gazileri ve edebiyatımız. *Erdem*, 3 (9), 777-807.
- Çelepi, M. S. (2010). Dânişmend-Nâme'de rüyaların işlevleri. *Turkish Studies*, 5(1), 263-280.
- Çelepi, M. S. (2012). *Türk halk kültüründe rüya*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, N. & Erdem, M. D. (2013). *Saltıknâme (Cilt I-II-III)*. İstanbul: Uluslararası Kalkınma ve İş Birliği Derneği Kültür Yayınları.
- Elçin, Ş. (2016). *Halk edebiyatına giriş*. 14. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (2018). *Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kiel, M. (2009). Sarı Saltuk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, ss.147-150). İstanbul: TDV Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları. *Belleten*, 7(27), 379-521.
- Kuzubaş, M. (2007). İlkellere ait metinlerde rüya motifi. *Turkish Studies*, 2(1), 305-316.

-
- Ocak, A. Y. (2011). *Sarı Saltık popüler İslâm'ın Balkanlardaki destanî öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi*. Cilt II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sungur, C. Ç. (2020). A critical analysis of Sarı Saltık as a hero. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Central European Universty/Budapest.
- Temizkan, A.; & Aktaş, E. (2012). Türk devlet geleneğinde iktidarın meşrulaştırılmasında rüyanın kullanımı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (33), 13-22.
- Yüce, K. (1987). *Saltuknâme'de tarihi, dinî ve efsanevi unsurlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yüksel, H. A. (1996). *Türk-İslâm tasavvuf geleneğinde rüya*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.